

КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ

А. СЕЛІВАНОВ

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України*

Особливість цієї публікації полягає в тому, що її автор пропонує розглянути деякі важливі проблеми конституційності рішень судової влади, наголошуючи при цьому на особливому статусі Конституційного Суду України (далі – КСУ). Але якийсь категоричних суджень не пропонується, оскільки йдеться про очевидні неоспорювані факти. В існуючій конституційній доктрині важливо по-новому побачити не лише ознаки правової, демократичної держави, які можуть належати тільки конституційній державі, а й виокремити головну умову зміцнення державного ладу тоді, коли верховенство Конституції залежить не тільки від юрисдикції конституційного правосуддя, а й усієї судової системи.

Важливо зазначити, що здатність Конституції відігравати вирішальну роль у житті держави і суспільства залежить від того, наскільки конституційні органи держави, до яких відносяться органи правосуддя, всі інші суб'єкти державної влади, узгоджують і рівняють себе з Конституцією, наскільки вони свято виконують її приписи і готові завжди діяти хоча б за

буквою, якщо, принаймні, не за духом Конституції.

Показником довіри суспільства і критерієм легітимності судової системи об'єктивно виступає правозастосовча практика всіх органів правосуддя – від районного до Верховного Суду України (далі – ВСУ). Проте існують причини вразливості судової системи і вони дійсно турбують громадян, викликають їх справедливую критику. Йдеться про неконституційні судові рішення конкретних судів, невиконання ними функції судового захисту прав і свобод людини і громадянина, що вже стало очевидним явищем корозії правосуддя в Україні.

Це зумовило процес делегітимності органів судової влади як наслідок «судової модернізації», проведеної за останні три роки. Вона сприймається в юридичному середовищі як вразливе застосування судової юрисдикції, оскільки судові рішення приймаються останнім часом стосовно громадян всупереч конституційним принципам, принаймні у сферах адміністративних і кримінальних проваджень. Слід одразу зауважити, що обсяг неконституційної судової практики складно

обчислити кількістю судових рішень. Вони не підпадають під конституційний контроль, але акти правосуддя відносяться до сфери конституціоналізації, що водночас вказує на відсутність системного аналізу з критичним конституційним поглядом ВСУ в судовій системі, оскільки існуюча судова статистика не передбачає такого показника, як рішення судів прийнятих із порушенням Конституції, тобто обходить це важливе питання. Легітимізація суддів, які обираються Верховною Радою України безстроково, теж ніяк не враховує кількість судових рішень, які пройшли судовий нагляд в порядку апеляції та касації і визнані незаконними за матеріальною чи процесуальною відповідністю у правозастосуванні. Фахівці конституційного права зазначають, що відбулося також пряме втручання Вишого адміністративного суду України (далі – ВАСУ) у сферу конституційної юрисдикції, що стосується безпрецедентного порушення приписів Конституції України (ч. 4 ст. 181), коли були прийняті до провадження і розглянуті у минулому році позови громадянина Ю. Кармазіна відносно дострокового позбавлення статусу народного депутата України О. Домбровського та П. Балогі. Це сталося після річного строку набуття ними депутатських повноважень, а позови сумнівного характеру були прийняті від неналежного позивача. Зазначаючи ці обставини, экс-міністр юстиції М. Оніщук в одній зі своїх публікацій цілком правильно зауважує, що останнім часом почастишали випадки, коли суди загальної юрисдикції, зокрема адміністративної, ухвалюють рішення на виконання повноважень органу конституційного контролю, яким є КСУ [1]. Важливо зазначити, що у справі О. Домбровського та П. Балогі виникла доволі унікальна ситуація,

коли відповідно до законодавчих змін 2010 р. рішення ВАСУ, прийняті цим судом першої інстанції, набувають чинності і не підлягають апеляційному оскарженню, що не дозволяє відновленню «*status quo ante*», як практично неможливий, що тягне за собою «абсолютно непропорційний тягар» для юридичних та фізичних осіб. Цілком очевидним є те, що встановлений у цій справі всупереч Конституції судовий вердикт не залишає вказаним особам реального вибору способів правового захисту, якщо законодавчим шляхом був змінений процесуальний доступ до ВСУ, що фактично означало втрату ним статусу касаційної інстанції. Він був позбавлений будь-якої можливості виправити порушення конституційних прав экс-народних депутатів України, для яких вказаним адміністративним судом було визнано відсутність їх депутатських повноважень.

У цьому полягає важливий для суспільства момент істини: легітимізація судів обумовлюється конституційністю судових рішень. Мабуть, слід нагадати, що ВАСУ відкинув всі сумніви і не звернувся по вказаних справах до КСУ щодо конституційності, власне, своїх повноважень переводити конституційний спір у площину звичайного публічно-правового спору. Адже, визначивши відповідачем Центральну виборчу комісію, Суд проігнорував, що комісія лише підтверджує волю виборців, зареєструвавши народними депутатами О. Домбровського та П. Балогі, а п'ятиденний термін для оскарження цього факту сплинув рік тому.

З цього приводу слід зауважити, що, на нашу думку, настав час повернутися і з'ясувати Пленуму ВСУ, як у системі судів виконується його Постанова від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». Мабуть,

для суддів усіх інстанцій судів актуальним і цілком обґрунтованим залишається концепт конституційного праворозуміння і правозастосування при вирішенні судових спорів. Відповідно, цьому аксіоматичному підходу і повинна відповідати доктрина судового конституціоналізму, яка не дозволяє будь-якому органу правосуддя ігнорувати місце і роль конституційної юрисдикції, а тим більше ставати зовнішнім цензором єдиного органу конституційної юрисдикції. Якщо таке може трапитися — причина пояснюється не випадковістю, а непередбаченою суб'єктом судової влади сприймати верховенство конституційної юрисдикції для всіх органів публічної влади, або професійною непередбаченою ініціаторів формування «нового судового права», яке за своєю природою, як у цьому випадку, є помилковим і небезпечним для суспільства. Цього ніяк не можна допускати, оскільки статус найвищого в системі судів загальної юрисдикції зобов'язує ВСУ бути прямим гарантом конституційності судової практики. Проте факти свідчать про інше.

Йдеться про прикрий випадок, який дозволяє поставити питання про допустимість застосування функціональних повноважень Судової палати в адміністративних справах ВСУ, яка в колегіальному форматі безпосередньої участі дев'яти суддів прийняла Постанову від 15 жовтня 2013 р., розглянувши справу за позовом малого приватного підприємства «АГАТ» до Щолкінської міської ради Автономної Республіки Крим про визнання незаконними рішень та їх скасування¹. Мета оспорюваної Постанови ВАСУ, прийнятої у касаційній інстанції, полягала в тому, що звертаючись до ВСУ автор клопотання обґрунтував свою

позицію неоднаковим застосуванням цим Судом п. 5 Рішення КСУ від 16 квітня 2009 р. (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування). На підтвердження своїх аргументів заявник надав не тільки акти ВАСУ, а й Постанову ВСУ від 6 червня 2011 р. У свою чергу, Судова палата в адміністративних справах ВСУ досить оригінально застосувала у прийнятій Постанові «судовий активізм», намагаючись сформулювати своє ставлення конституційної юрисдикції з позицій судового характеру загального права, черпаючи свої аргументи за межами Конституції України.

Замислимося над «судовою творчістю» колегії суддів: «...рішення Конституційного Суду України покликані забезпечувати конституційність цілої низки нормативно-правових актів, офіційне тлумачення норм Конституції та законів України. Такі акти мають багаторазове застосування до суспільних відносин і є обов'язковими на території України. Конституційний Суд України не є нормотворчим органом, уповноваженим ухвалювати закони та інші нормативно-правові акти...». Цей судовий «постулат» завершений таким висновком: «...а тому винесеним рішенням щодо регулювання суспільних відносин мають додатковий допоміжний характер». Лаконічне узагальнення Судової палати в адміністративних справах ВСУ навряд чи претендує на легітимність творців помилкового уявлення про призначення конституційної юрисдикції, яку Конституція не дозволяє тлумачити актами колегії ВСУ. Ні у кого не викличе сумніву, що Судовою палатою в адміністративних справах ВСУ у такий спосіб було перевищено допустимі межі нетекстуальної модифікації повноважень КСУ, що розцінюється

¹ Текст Постанови опубліковано в газеті «Юридическая практика» за 3 грудня 2013 р. № 49. Див.: [2].

не тільки вченими-юристами, а й народними депутатами — членами профільного Комітету Верховної Ради України як свідоме намагання шляхом інтерпретації виявити невластиву «специфіку конституційного правосуддя» як додаткового допоміжного регулятора суспільних відносин. Можливо, це трапилося випадково, але не зважати на висновок висококваліфікованих суддів ВСУ навряд чи у кого виникне бажання. Тоді логічно виникає запитання: чи це означає можливість будь-якому суб'єкту влади теж оспорювати юрисдикцію КСУ?

Обійти мовчанням наведену позицію суддів ВСУ означає погодитися з висновком, що верховенство конституційної юрисдикції має розглядатися з інших позицій, ніж це встановлено самою Конституцією. Чи не вийшло так, як колись проголосив у ХІХ ст. американський суддя: «Конституція — це те, що про неї говорять судді». Постанова Судової палати в адміністративних справах ВСУ навряд чи мала на меті сформулювати наукове припущення щодо казуального тлумачення, але її висновок виглядає як, начебто, доведений факт, який для судової практики не викликає сумнівів. Хіба можливе таке для рішень ВСУ, якому належить право вищого ступеня легітимації в судовій системі, до якої не належить КСУ. У цьому можна переконатися, уважно дослідивши статті 124 та 125 Конституції України. Хіба судді, оцінюючи статус КСУ, забули, що його завдання забезпечувати безпосередню дію Конституції, бути для всіх суб'єктів влади охоронцем кожної норми, букви Основного Закону. Це стосується також і рішень всіх судів загальної юрисдикції.

Таким чином, конституціоналізація, на наше переконання, сьогодні вкрай актуальна проблема для всієї судової системи без винятку. Якщо

вважати, що ВСУ в особі Судової палати в адміністративних справах ВСУ у змозі відхилитися від букви Конституції, намагаючись обґрунтувати свою позицію, коли існує незаперечний статус КСУ, який не підлягає інтерпретації будь-яким органом судової влади, — це означає початок формування негативно вразливої судової практики. Адже намагання Судової палати в адміністративних справах ВСУ проявити свою незалежність від рішень КСУ ніяк не відповідає принципу єдиної конституційної правосвідомості, а свідчить про викривлене уявлення щодо принципу залишатися самостійним судовим органом у межах повноважень, визначених Конституцією. Допускаючи у своїй Постанові у конкретній справі тлумачення щодо ролі і місця КСУ, який за своїми рішеннями не виступає «паралельним законодавцем», колегія суддів некоректно застосувала загальну судову юрисдикцію у визначенні «додаткового допоміжного характеру» рішень КСУ. Отже, цим помилковим висновком понижено конституційну цінність та об'єктивний, науково-обґрунтований характер правових позицій, які у рішеннях мають відображення верховенства Конституції України, особливо, коли йдеться про офіційне тлумачення ним норм Конституції і законів України.

Колегія суддів замість можливості його звернення до КСУ щодо його правової позиції при наявності неоднозначного застосування касаційним судом (судами) одних і тих самих норм матеріального права, що потягло за собою ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, що є підставою перегляду судового рішення ВСУ, фактично поставила під сумнів судову практику відносно обов'язкового врахування актів КСУ при здійсненні правосуддя

судами загальної юрисдикції. У цьому тримку суспільного інтересу — конституціоналізації рішень всіх органів полягає другий момент істини, коли ми, зберігаючи високу повагу до ВСУ, правосуддя, пропонуємо власний погляд на під-

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Суди загальної юрисдикції не можуть підмінювати конституційний контроль* — Микола Оніщук // Конфликты и законы. — 2013. — 16 апр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.k-z.com.ua/pravovoi-aktsent/25773-sudi-zagalnoji-yurisdiktsiji-ne-mozhut-pidminyuvati-konstitutsijnij-kontrol-mikola-onishchuk>.
2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pravo.ua/issue.php?id=000832>.

REFERENCES

1. *Cudy zahalnoi yurysdyksii ne mozhut pidminiuvaty konstytutsiinyi kontrol* — Mykola Onishchuk [Courts of General Jurisdiction could not Substitute the Constitutional Control — Mykola Onishchuk], *Konflikty i zakony*, 2013, 16 apr. Available at: <http://www.k-z.com.ua/pravovoi-aktsent/25773-sudi-zagalnoji-yurisdiktsiji-ne-mozhut-pidminyuvati-konstitutsijnij-kontrol-mikola-onishchuk>.
2. Available at: <http://pravo.ua/issue.php?id=000832>.

Селіванов А. О. Конституційність як критерій суспільної довіри до судової влади

Анотація. У статті з теоретико-правових позицій розглядаються питання правозастосовчої практики як критерій легітимності судової системи, додається аналіз рішень Вищого адміністративного суду України і Верховного Суду України з позицій їх конституційності, а також висвітлюються функціональні повноваження судової системи у сфері судової правотворчості.

Ключові слова: суд, судова практика, народні депутати України, конституційна юрисдикція.

Селиванов А. А. Конституционность как критерий общественного доверия к судебной власти

Аннотация. В статье, исходя из теоретико-правовых позиций, рассматриваются вопросы правоприменительной практики как критерий легитимности судебной системы, проводится анализ решений Высшего административного суда Украины и Верховного Суда Украины с позиций их конституционности, а также освещаются функциональные полномочия судебной системы в сфере судебного правотворчества.

Ключевые слова: суд, судебная практика, народные депутаты Украины, конституционная юрисдикция.

Selivanov A. Constitutionality as a Criterion for Public Confidence in the Judiciary

Annotation. The article, based on theoretical legal positions, deals with the practice of law as a criterion for the legitimacy of the judicial system, and covers the analysis of decisions of the Supreme Administrative Court of Ukraine and the Supreme Court of Ukraine in terms of their constitutionality, and also highlights the functional authority of the judicial lawmaking.

Key words: Court, court practice, people's deputies of Ukraine, constitutional jurisdiction.